

УДК 351.746.1 (045)

О.П. Полисаєв, канд. філос. наук  
В.Є. Шедяков, д-р філос. наук**СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ  
ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Гуманітарний інститут НАУ

*У статті розглянуто проблему формування національної інформаційної інфраструктури в умовах становлення української державності. Піддано аналізу закономірні тенденції вказаного процесу з погляду сучасних загроз національній безпеці держави та можливі шляхи їх мінімізації. Вказано на особливості функціонування інформаційної системи України в умовах глобалізації та формування громадянського суспільства як основи української політичної нації.*

**Вступ**

Поява на політичній карті світу нової держави викликає, як правило, неоднозначне ставлення до цієї події переважної частини суб'єктів геополітичних стосунків, позаяк для одних новостворена країна є фактором посилення їх власних позицій у міжнародних відносинах, зміцнення національної безпеки та недоторканності кордонів. Для інших же – це порушення певного балансу геополітичних складових, які необхідно максимально швидко відновлювати на свою користь, загроза, хоча б гіпотетична, формування нових міждержавних спільнот, небажаних, а часом небезпечних, для існуючого статус-кво, що влаштував їх у геополітичному плані. А тому як одні, так і другі групи країн прагнуть використати всі можливості для максимального впливу на становлення молоді держави у власних стратегічних інтересах, використати ситуацію навколо неї для посилення своїх позицій та послаблення можливих опонентів. За таких умов подолання геополітичної нестабільності навколо новостворюваної країни є чи не найважливішим чинником утвердження її на міжнародній арені. Згадані обставини змушують керівництво молоді держави активно відшукувати оптимальні для себе політичні виміри та налагоджувати добросусідські відносини з новими стратегічними союзниками, адже як правило нова країна на початку свого формування має досить напружені стосунки з державою-метрополією, від якої вона відділилась. Тому закономірно, що серед її найголовніших пріоритетів, які потребують нагального вирішення, є формування власної ідеологічної доктрини, яка, з одного боку - могла б стати цементуючим чинником розбудови держави, а з другого - дала змогу віднайти надійних політичних партнерів, без яких новостворена країна не може розвиватись далі.

Однак як союзники, так і опоненти за цих умов прагнуть максимально ефективно для себе використати внутрішню ситуацію у новій країні для створення там власних вагомих позицій у сферах економіки, політики, військової справи, культури та обов'язково закріпитись в інформаційній інфраструктурі новоствореної держави, максимально використовуючи для цього всі доступні засоби - від формування власного журналістського лобі до явної чи прихованої підтримки певних політичних сил, у зміцненні яких зацікавлені країни з усталеними політичними системами. Підкреслимо, що відповідна діяльність є загальноприйнятою міжнародною практикою, адже досвід власного державотворення підказує їм, що таких сприятливих умов для закріплення та нарощування власної політичної та ідеологічної присутності в чужій країні як на початку її становлення згодом може взагалі не трапитись.

Достатньо яскраво відносини такого типу можна проілюструвати на прикладі пострадянського простору кінця минулого століття. За окремими винятками, що скоріше є підтвердженням загального правила, інформаційний простір посттоталітарних держав після розпаду СРСР привернув посилену увагу ближчих і дальших сусідів, які прагнули використати цей простір у власних інтересах. Причому така увага до колишніх союзних республік СРСР мала як геостратегічний характер з боку найбільш могутніх держав світу, так і регіональний, що диктувався переважно політичними інтересами безпосередніх сусідів тих країн, що здобули незалежність внаслідок розпаду Радянського Союзу. Це є чи не головною причиною того, що майже весь пострадянський простір стосовно колишньої метрополії - Росії все більш рельєфно починає розпадатись на кілька підсистем із переважаючою орієнтацією на регіональну

політику зі своїми власними полюсами притягання, які почали формуватись через певні історичні, культурні та політичні доміанти. Це країни Балтії, Кавказький, Середньоазіатський регіони, та власне європейські держави колишнього СРСР - Білорусь, Молдова, Росія та Україна. Поза всяким сумнівом, кожна з пострадянських держав має свої особливості, але разом з тим, останнім часом все більш важливу роль починають відігравати процеси, характерні лише для певних регіональних державних утворень на теренах колишнього Радянського Союзу. Коли ж мова йде про становлення пострадянських європейських держав, то однією з характерніших їх особливостей є те, що останнім часом кожна з них стала приділяти посилену увагу до формування власної національної інформаційної інфраструктури, водночас розглядаючи її важливим чинником національної безпеки.

#### Постановка завдання

Про актуальність розгляданої проблеми свідчить посилена увага до проблем функціонування національних інфраструктур. Слід зазначити, що дана проблема впродовж певного часу була актуальною в радянській науковій літературі. Однак її політична заангажованість та ідеологічна упередженість утруднювали здійснення справді наукового аналізу зазначеного комплексу проблем. Більше того, саме політичні чинники та небажання займатись ідеологічними спекуляціями на певний час зробили непопулярними серед наукової громадськості України дослідження зазначеного кола проблем. Однак у Російській федерації через низку об'єктивних та суб'єктивних причин проблема захисту власних інформаційних структур була актуалізована щонайменше десять років тому. Причому не лише в наукових колах, але й у середовищі політиків. В Україні ж ми можемо назвати дуже небагато робіт, присвячених порушеному питанню. Спроба виявлення вказаних тенденцій та регіональних специфік формування інформаційного простору України як найбільшої потуги серед новостворених східноєвропейських країн Старого Світу і є предметом дослідження у даній статті.

#### Основна частина

Початок становлення сучасної системи інформаційної інфраструктури в Україні, на наш погляд, слід віднести до періоду так званої "перебудови" (друга половина 80-х років минулого століття). Саме тоді кремлівські лідери

на чолі з М. Горбачовим, переслідуючи власну політичну мету, зініціювали демократизацію суспільного життя, яку вони вважали необхідною умовою подолання низки соціальних проблем, що виникли на той час перед радянським суспільством. Однак процеси демократизації в колишніх республіках СРСР швидко набули характеру відродження національної самосвідомості титульних етносів, звернення до глибинних витоків їх національних культур, що в кінцевому результаті стало одним з немаловажних чинників розпаду радянської імперії. Водночас поряд з ростом національної свідомості різко посилювалась критика радянської системи влади як непродуктивної та антинародної. Така критика хоч і здійснювалась спочатку в межах традиційної комуністичної парадигми, однак була спрямована в бік комуністичних міфологем, які на той час настільки розійшлися з реаліями життя, що перетворились на набір схоластичних догматів та ритуальних гасел. А вже протягом десятиліть, аж до початку "перебудови", радянська пропагандистська машина досить ефективно нав'язувала широким суспільним верствам концепцію, згідно з якою радянський лад є найсправедливішим суспільним устроєм, еталоном гуманності, миролюбності, соціальної справедливості тощо для решти світу, а вожді цього устрою уособлюють собою геніїв людства або як мінімум видатних особистостей, котрі ведуть за собою народи до остаточної перемоги комунізму. За визначенням, цей устрій є вершиною суспільного розвитку цивілізації і лише він здатний найповніше забезпечити можливість самореалізації кожної особистості. Навіть всупереч діалектичній концепції К.Маркса, розвиток радянського суспільства витлумачувався не як внутрішньо суперечлива динамічна система, а як безконфліктний субстрат, становлення якого відбувається лише від дуже хорошого до ще кращого. Відповідно в масовій свідомості насаджувалась думка, згідно з якою розвиток радянського суспільства здійснюється на основі марксистської теорії, яка є найпередовішим вченням.

Коли ж в умовах перебудови ця ідеологічна парадигма почала зазнавати певної, спершу обережної корекції, а згодом однозначної негативної оцінки, публіцисти, і широкий загал стали піддавати критиці радянську соціальну систему, оскільки реалії радянського життя не відповідали проголошеним комуністичним догматам. Причому робилось це шляхом зіставлення декларованих комуністичних

міфологем з умовами життя в СРСР та в західних країнах. А тому, будь яка радянська інституція порівнювалася з тим, чим вона мала бути відповідно до міфологізованих комуністичних постулатів, та тим, чим вона була насправді. Скажімо, вітчизняна бюрократія витлумачувалась на той час не як специфічна державницька інституція, характерна для всіх соціальних систем, та з недоліками якої будь-яке суспільство змушене постійно боротись протягом тисячоліть як з неминучим злом, а як сутнісна характеристика радянської влади, подолати яку можна лише вщент зруйнувавши останню. І якщо донедавна власний суспільний устрій трактувався як зразковий, а західна демократія - як загниваюча та умираюча, то в умовах перебудови навпаки - радянська соціальна організація піддавалась нищівній критиці на відміну від західного суспільства, яке розглядалось як ідеальне. Таким чином деструктивна направленість масової свідомості у радянській тоталітарній спільноті не виходила за межі традиціоналістських по суті міфологем, характерною рисою яких було чорно-біле сприйняття дійсності та намагання протиставити певну ідеалізовану схему суспільної організації існуючій у СРСР. За цих умов інформаційна інфраструктура, як складова ідеологічної системи тоталітарного суспільства, поступово зазнавала своєрідної корозії, а партійно-радянські функціонери, які на початках "перебудови" самі були ініціаторами вказаних процесів, з часом виявились безсилими хоча б призупинити процес нищівної критики підвалин радянського суспільного устрою. Поступово, у міру наростання кризових явищ в СРСР, критика тоталітаризму стала набирати системного характеру, проникаючи у все нові й нові сфери духовного життя суспільства - історію, філософію, економіку, культуру тощо. Саме тому, на нашу думку, одним з чинників, який став каталізатором розпаду СРСР, була інформаційна інфраструктура колишнього Союзу, яка за умов так званої "перебудови" настільки вплинула на самосвідомість широкого загалу, що практично зруйнувала радянську ідеологічну парадигму, засновану на егалітарній комуністичній міфології.

Вказаній обставині значною мірою сприяв процес своєрідного "відкриття" громадянами СРСР західної масової культури, точніше її американізованого варіанту, яка запропонувала широкому загалу посттоталітарних суспільств незвичні і тому привабливі для них ракурси відтворення дійсності. Західна культура, яка ще

донедавна тлумачилась комуністичними партійними ідеологами як наскрізь комерціалізована, загниваюча та продажна, досить несподівано для більшості радянських громадян стала ефектною системою масової культури, здатною творити ілюзії красивого життя та відволікати людину від повсякденних турбот. При цьому захоплення маскультурою настільки глибоко проникло у тодішнє радянське суспільство, що навіть обережні висловлювання щодо небезпечності вказаного процесу багатьма витлумачувалась як ретроградні, чому певною мірою сприяла і політична ситуація. Адже на початках "перебудови" домінувало прагнення тодішніх керівників держави раціоналізувати радянську міфологію шляхом хоча б часткової деідеологізації інформаційного простору та повернення здобутків вітчизняної та зарубіжної культурної спадщини, які з певних політичних мотивів донедавна вважались антирадянськими. Однак відновлення штучно вилучених сторінок історії та культури поступово стало основою для нового етапу глибинної критики радянської системи. І справа не тільки в тому, що для широкого загалу стали доступними ідеї та погляди, що розходились з радянським офіціозом, через що був нанесений удар по монолітизму комуністичної міфології. На наш погляд, тодішнє радянське суспільство виявилось значною мірою не готовим до адекватного сприйняття поліфонізму західних цінностей. Масова свідомість, зорієнтована на одномірний характер сприйняття дійсності, що власне є сутнісною характеристикою тоталітарної спільноти, досить швидко скоригувала власне ставлення до західної масової культури в напрямку визнання її своєрідним еталоном, зразком для наслідування. І коли потік американізованої масової культури швидко полонив справжні культурні здобутки західного суспільства та почав все більше хилитись у бік одіозно-примітивних реконструкцій, це не викликало помітного занепокоєння в українському суспільстві ні з боку інтелектуалів ні з боку громадськості. Більше того, це сприймалось як необхідна данина процесу демократизації, з якою посттоталітарному суспільству необхідно змиритись. Застереження ж окремих вітчизняних і зарубіжних інтелектуалів про те, що новостворювана демократична спільнота просто зобов'язана виробити систему ефективних противаг для мінімізації наслідків експансії найгірших зразків західної маскультури, в українському суспільстві не були почуті

своєчасно. Думаємо, що це не випадково, оскільки для вітчизняного політичного бомонду, зайнятого первісним накопиченням капіталу, зорієнтованість широкого загалу на примітивні зразки західної масової культури, що будять тваринні інстинкти, була цілком прийнятна. Духовні ж лідери національного спрямування були настільки захоплені проблемами відкриття "білих плям" у вітчизняній культурі та боротьбою з ненависними більшовицькими догматами, що вчасно не побачили або не хотіли бачити небезпеки.

Своєрідну позицію зайняла й більшість інтелектуальної та політичної еліт країн західних демократій. Багаторічне протистояння радянський тоталітаризм – західне суспільство виробило у певній частині відомих діячів Заходу своєрідну рецепцію на проблеми посттоталітарних держав: "чим гірше для супротивного табору, тим краще для західних країн", посилену генетичним почуттям небезпеки перед можливою регенерацією більшовизму. Довгі роки протистояння спричинилися до того, що до боротьби двох суспільних систем залучались сумнівні, з погляду загальнолюдської моралі, методи, які вважались цілком виправданими і прийнятними для обох сторін. Причому принцип "що погано для ворога, те добре для мене" якраз у царині ідеологічного протистояння виховав кілька поколінь політологів та професійних політиків Заходу, які, згуртовані корпоративними інтересами, були нездатні до радикальної зміни власних підходів за такий короткий період. Варто наголосити також, що діяльність обох полюсів ідеологічного протистояння довгий час акцентувала увагу на слабкостях опонентів та власних перевагах і навіть тоді, коли світ змінився та були зруйновані підвалини ідеологічної системи радянського тоталітаризму, певна частина відповідних інституцій провідних західних країн продовжувала діяти у попередньому спрямуванні. Особливо це стосується царини культурних цінностей, у якій представники західних держав традиційно звикли ототожнювати себе з носіями світових здобутків у вказаній сфері. Закономірно, що значна частина їх використовувалась західними інституціями як інструментарій в ідеологічному протистоянні з радянською системою. За цих умов підняття "залізної завіси" між Заходом та тоталітарним суспільством супроводжувалось деклараціями про пріоритетність західних цінностей, до яких у посттоталітарному суспільстві некритично було віднесено не лише

значні культурні здобутки, але й продукцію масової культури, причому з найпримітивнішими її сегментами. Власне посттоталітарні країни на початок дев'яностих років минулого століття пережили своєрідний бум потягу до західної маскультури, яка полонила ті зразки світової культурної спадщини, які протягом десятиліть були не доступні радянським громадянам з ідеологічних причин. Але певний час інтелектуали більшості пострадянських країн не приділяли вказаному процесу належної уваги, до певної міри під впливом західних країн з їх розвинутою індустрією масової культури. І перш за все через те, що масова культура вбачалась ефективною противагою надміру заідеологізованому та заполітизованому інформаційному просторові колишнього СРСР, і тому переорієнтація радянського культурного простору на західну маскультуру вітчизняними політичними структурами вважалась мало не як прогресивне явище. Особливого поширення такий погляд набув на теренах колишніх союзних республік європейської частини СРСР, які на початку своєї незалежності альтернативу радянській інформаційній системі вбачали в розповсюдженні маскультури та залученні національного інформаційного простору до європейського. Поодинокі ж застереження громадських діячів та науковців пострадянських країн залишились не почутими ні суспільством, ні політиками, навпроти, значного поширення набув погляд, згідно з яким, масова культура є неминучим злом, з яким слід вимушено миритись у демократичній спільноті, а будь-які спроби протистояння їй є рудиментами тоталітаризму. Однак така позиція не враховувала ту обставину, що протягом ХХ століття західне суспільство зуміло виробити ефективні засоби обмеження впливу маскультури на свідомість населення та мінімізації її впливу перш за все на підростаюче покоління. До того ж суб'єкти інформаційної діяльності західних країн вже набули немало досвіду ефективного використання інформаційного простору для впливу на перебіг соціальних процесів у власних країнах, так і за їх межами, зокрема веденні так званих інформаційних воєн. Тому поширення в інформаційному просторі України, як і інших пострадянських країн, продукції масової культури західними інтелектуалами розглядалось без особливих застережень.

Разом з тим, така ситуація розглядалась українськими фахівцями як тимчасова, адже

сплеск національної самосвідомості титульної нації на початку дев'яностих років минулого століття давав певні підстави вважати, що вже в найближчі роки інформаційна інфраструктура України ефективно обмежить засилля західної маскультури та почнетися формування власного національного інформаційного простору на нових демократичних засадах, до того ж з мінімальними регуляторними можливостями державного впливу. Однак таким сподіванням не судилося збутися. За роки незалежності вітчизняна інформаційна інфраструктура зазнала радикальних трансформацій. По-перше, слабкість її, спричинена неналежним ресурсним та кадровим забезпеченням, стала причиною активного проникнення в Україну та утвердження на її теренах впливових іноземних масмедійних компаній, передусім російських, адже наша північно-східна сусідка навіть за умови системної кризи зуміла віднайти можливості для підтримки власної інформаційної структури та зберегти її наступальний і агресивний потенціал, який повною мірою був задіяний на теренах сусідніх незалежних країн, перш за все Білорусі, Молдови та України, де й приніс вагомі результати. Головна причина цього вказана вище, але не слід забувати і про тісний генетичний зв'язок культурної спадщини трьох слов'янських народів, що підтверджено спільною історією, релігією, близькістю менталітету. Тому говорити про своєрідний культурний бар'єр, який існує скажімо, між росіянами, таджиками, узбеками, грузинами і вірменами, можна з певними застереженнями. Російськомовна культурна традиція близька і зрозуміла мільйонам українських громадян, і, напевно, за винятком західного регіону нашої держави, широкий український загал сприймає її близькою собі. Дана обставина зумовлена також і очевидно значно вищою якістю інформаційного продукту, який на українському інформаційному просторі забезпечувався російськими медійними компаніями. Причини цього - предмет особливого розгляду, тут зауважимо лише, що слабкість вітчизняних інформаційних структур спричинила обмежені можливості для виготовлення власної продукції, яка могла б скласти конкуренцію іноземним і передусім аналогічним російським. Водночас упродовж певного, нехай і короткого, часу, поширеним було уявлення про непотрібність державної політики в галузі інформаційних інфраструктур. В Україні приступили до формування власних концептуальних підходів у вказаній галузі із

значним запізненням, до того ж необхідно визнати, що перші кроки реалізації її робились, і, на жаль, продовжують ще й сьогодні робитись, на провінційно-аматорському рівні. Більше того, вироблення національної доктрини в галузі інформаційної політики впродовж певного часу навіть не розглядалося одним з важливих чинників національної безпеки держави. Саме через це відповідна діяльність виявилась розпорошеною по зацікавлених відомствах - освіти, культури, низки силових, МЗС, політичних партіях, релігійних та громадських товариствах. Слід зауважити, що зазначені відомства здебільшого переслідували вузько відомчу мету - скажімо, відстоювання певних групових інтересів, які далеко не завжди були скориговані з потребами розбудови української держави. Але таким перебігом подій не могли не скористатись зацікавлені закордонні організації, які активізували власні експансіоністські наміри стосовно української інформаційної інфраструктури. Скориставшись відсутністю національної доктрини розвитку вітчизняної інфраструктури та суперечливістю законодавчих норм інформаційної діяльності, вони активно почали просуватись на терени інформаційного простору України - спершу в галузі телекомунікацій та засобів масової інформації, а згодом майже у всі сфери функціонування інформаційної інфраструктури нашої держави аж до видавничої справи включно. Причому робиться це аж ніяк не з альтруїстських чи тільки ідеологічних мотивів: скажімо лише продаж у нашої країні російськомовної літератури, за деякими підрахунками, приносить дохід іноземним компаніям до 1,5-2 мільярдів гривень щорічно.

Даний процес був зумовлений ще одним суттєвим чинником суто економічного характеру: параметри успішного становлення та функціонування основних фінансово-промислових груп в Україні жорстко визначали їх політичні орієнтири, які були скорельовані з владними домінантами. Однак бізнес-діяльність передбачала значну свободу дій, яка була лише умовно регламентована чинним законодавством. Така ситуація є своєрідним українським "ноу-хау", адже, для прикладу, російські ФПГ сьогодні являють собою структури, які вже з перших кроків свого існування були зорієнтовані на відстоювання власних економічних інтересів шляхом формування певного законодавчого поля, а отже, - на створення власного лобі на всіх щаблях політичної влади в країні. Це створює певні, часом доволі жорсткі правила гри для

ФПГ Росії як у політиці, так і в економіці, і як наслідок – одним із важелів відстоювання власних пріоритетів стає використання інформаційного простору, корельованого з усвідомленням національного інтересу як інтересу російської держави. За цих умов нормальною стає ситуація, коли окремі позиції російських ФПГ можуть не збігатися з урядовими політичними доктринами, і тоді інформаційний простір стає ареною публічного відстоювання переваг власних концептуальних підходів. Саме тому найбільш впливові бізнес-групи Росії з початку свого існування були зацікавлені у створенні могутніх медіа-холдингів, які ставали невід'ємним структурним компонентом національних ФПГ.

Дещо інша ситуація в Україні, де вітчизняні ФПГ створювались здебільшого як механізми вторинного перерозподілу та присвоєння національного багатства, що однозначно замикало їх на ієрархію національної бюрократії як гаранта успішного бізнесу. Відповідно, вказана обставина робила непотрібним, а часом і шкідливим для більшості українських ФПГ, здобування певних позицій у царині інформаційного простору, адже це вважалось прерогативою структур виконавчої влади. І лише нездатність вітчизняного чиновництва ефективно здійснювати управління вказаною сферою та прагнення відстояти вигідний для них існуючий політичний статус-кво в державі змусили частину найбільш мобільних та далекоглядних представників провідних бізнес-груп звернути увагу на вітчизняну інформаційну інфраструктуру, однак лише в частині функціонування українських ЗМІ. Причому політична складова тут, очевидно, тут була домінуючою стосовно всіх інших факторів, адже саме так вказані ФПГ вбачали можливість впливу на масову свідомість у власних інтересах, паралельно демонструючи свою лояльність до київського владного олімпу. Однак такого типу підходи не можна назвати продуктивними, адже вони виходять перш за все із групових інтересів ФПГ, що можуть лише почасти збігатися з загальнодержавними а часом радикально розходитися з ними. Водночас орієнтація лише на політичну складову без урахування глибинних тенденцій розвитку духовного життя суспільства, як правило, обертається значними втратами для суспільства загалом, створюючи своєрідні “зони відчуження” в масовій свідомості, коли національний інформаційний простір починає витлумачуватись широким загалом як система, що не заслуговує на довіру.

А звідси – крок до нівелювання всіх аксіологічних орієнтирів суспільства, наростання кризи довіри до владних інституцій держави та пошук нових ціннісних орієнтирів. Підкреслимо, що за свою історію українське суспільство пережило не одну таку трагедію, коли інтереси суспільних верхів, зорієнтованих на короткочасні меркантильні вигоди, та корпоративна упередженість відстороняли від них реальну можливість перетворитись на пасіонарну суспільну потугу в українській державі. Так було у XVI-XVIII ст., так було у першій половині XX століття, коли потенційно здатні до само організуючої державотворчої діяльності суспільні верстви не змогли зорганізувати навіть національно свідоме українське громадянство на розбудову власної держави саме через небажання залучити широкий загал до перетворювальних процесів, вбачаючи в ньому перш за все пасивних виконавців власної волі.

Водночас становлення української державності на рубежі тисячоліть дає підстави вважати, що помилки минулого нинішнє покоління українських лідерів врахує належним чином, і передусім у формуванні національної інформаційної інфраструктури України як одного з найбільш вагомих чинників активізації масової свідомості та максимально ефективного використання державотворчого потенціалу українського суспільства. Саме нереалізованість вказаного потенціалу в сучасних умовах є, на нашу думку, однією з причин тих перманентних труднощів, які переживає наша держава нині. При цьому стає все більш очевидним, що і розв'язання назрілих економічних проблем в Україні також не піддається вирішенню без прорахування їх соціальної та ідеологічної складових. І мова йде не лише про окремі прорахунки чи ескапади некомпетентних посадовців, а про нагальну необхідність системної зміни тих підходів до державної політики, які на сьогодні не відповідають вимогам становлення суверенної України. Загалом же необхідно зауважити, що нинішній етап функціонування українського суспільства на перший план соціальних відносин все більше виводить проблему невідповідності авторитарних політичних впливів на інформаційну інфраструктуру держави реаліям суспільного життя. Ця проблема орієнтує як наукову громадськість, так і переважну частину вітчизняного політикуму визначати проблему демократизації у сфері національного інформаційного простору чи не єдиним

чинником суспільного поступу. Погоджуючись з тим, що дана проблема є реальною передумовою подальшої трансформації суспільства в нашій державі та каменем спотикання щодо подальшого поступу України, хочемо застерегти, однак, що на нині назріла необхідність визначення основних складових формування національної інформаційної інфраструктури з урахуванням як власних прорахунків за останнє десятиліття, так і світового досвіду. Серед них, на наш погляд, найбільш вагомими є:

- Функціонування національної інформаційної інфраструктури в Україні передбачає розгляд її як важливої складової національної безпеки. Причому мова не йде лише про наявність чи відсутність певних законодавчих норм чи функціонування конкретних інституцій в нашій державі – нехай важливих, але явно недостатніх для регуляції інформаційного простору. На прикладі становлення десятків країн світу можна стверджувати, що прямого взаємозв'язку між функціонуванням вказаних інституцій з відповідним законодавчим забезпеченням та рівнем безпеки держави встановити неможливо. Головним чинником тут виступає стратегія розбудови держави, яка може ґрунтуватися на релігійному, національному, етнокультурному та інших факторах, що знаходять свою реалізацію в певних організаційних формах. Щодо України, то на нашу думку суть проблеми полягає у нездатності нинішніх номенклатурних та бізнесових структур в Україні стати катализатором вироблення ідеологічних засад розбудови держави, корельованих з державотворчим потенціалом широкого загалу. До того ж формування української національної еліти перебуває в зародковому стані як власне і становлення громадянського суспільства та його формотворчої складової - української політичної нації. Через це окремі функції громадянського суспільства в Україні стала перебирати на себе вітчизняна бюрократія і не лише в плані впливу на новостворювані організаційні структури партій та об'єднань громадян а й на ідеологічні засади українського державотворення. Спершу вимушено, з метою пристосування, а згодом як засіб зміцнення власного впливу на широкий загал, бюрократичний апарат почав використовувати ідеологічну парадигму розбудови суверенної України як ширму для захисту власних корпоративних інтересів. Однак традиційний космополітизм вітчизняної номенклатури та її іманентний потяг до формалізації будь-якого процесу зумовили небезпеку швидкої бюрократизації духовних

засад української державотворчої парадигми. Саме тому національна ідея, як консолідуючий фактор української політичної нації, номенклатурними зусиллями ризикує перетворитись в Україні на ідеологічний штамп, що все більше розходиться зі справжніми потребами та запитамі більшості громадян в нашій державі. Останнім часом почали проголошуватись декларації стосовно того, що національна ідея наче б то не "спрацювала" в Україні через її невідповідність сучасним реаліям, однак це, на нашу думку, перш за все є констатацією очевидної неспроможності вітчизняної бюрократії ефективно використати державотворчий потенціал вказаних процесів. Однак національні інтереси держави за умов, що склались, вимагають твердої політичної волі для вироблення єдиної позиції щодо формування вітчизняної інформаційної інфраструктури та державницького підходу до координації діяльності інтелектуалів, політичних партій та громадських організацій у вказаному напрямку як основи формування національної ідеологічної парадигми України. Причому роль державницьких інституцій необхідно постійно зменшувати а в перспективі, у міру становлення громадянського суспільства, звести їх до функцій переважно технічного характеру.

- У ході подальшої інтеграції в європейське та світове співтовариство, Україна, поступово долаючи синдром приналежності до супердержави з відповідною схильністю до гіперболізації власної ролі у світових процесах, зазнаватиме, подібно до більшості інших країн, зростаючого впливу на власний національний інформаційний простір так званих геополітичних центрів притягання, тобто держав – сучасних світових лідерів, що будуть постійно прагнути нав'язувати іншим власний ракурс бачення процесів, які відбуваються на планеті. Причому глобалістські претензії примушують їх витратити на виробництво власної інформаційної продукції та підпорядкування собі чужого інформаційного простору величезні для звичайних держав кошти (йдеться про сотні мільярдів доларів). Уникнути цього впливу при зростаючих темпах глобалізації та розвитку телекомунікацій навряд чи можливо і тому більшість сучасних країн, усвідомлюючи небезпеку потрапляння власної інформаційної інфраструктури під вплив світових супердержав і передусім США, створили систему досить ефективних стримувань та противаг такого роду діяльності. При цьому величезна перевага інформаційних інфраструктур більшості країн світу (за винятком

наддержав) полягає в їх етнонаціональній визначеності та І апеляції до глибинних витоків культурної спадщини державотворчих націй. І навпаки – нав'язувана супердержавами інформаційна парадигма космополітична та вимушено орієнтована на спрощено-примітивізоване відтворення дійсності, адже вона має бути "пізнаваною" громадянами всіх країн – від папуаса з Нової Гвінеї до скандинава з європейської Півночі. Відповідно й українські політичні діячі зобов'язані реально оцінити таку небезпеку та бути готовими адекватно реагувати на неї як у царині правового поля, так і в діяльності державних інституцій. За своїми геополітичними особливостями наша держава позбавлена потреби і можливості будь-кому нав'язувати власне бачення глобальних процесів, що відбуваються на планеті. Водночас нинішній статус інформаційного поля України дає певні переваги, адже вітчизняна інфраструктура зможе бути орієнтованою переважно на регіональну проблематику, до того ж, замикаючись на власну політичну націю, вона здатна створювати інформаційне поле, що буде адекватно сприйматись як українськими громадянами так і етнічними співвітчизниками за кордоном.

- Нові геополітичні реалії неминуче переорієнтують вітчизняний політиком на нові засади контактів із найближчими сусідами України, коли налагодження взаємовигідного добросусідства та встановлення культурних взаємозв'язків з найближчими сусідами нашої держави стане запорукою регіональної стабільності та росту її міжнародного авторитету. Важливим фактором вказаного процесу обов'язково має стати взаємне подолання упередженого ставлення, зверхності, підозрливості а то й просто антипатії до сусідніх народів у східноєвропейському регіоні. Підкреслимо, що лише взаємне, адже на нинішній час у деяких сусідів України поки що не подолано прагнення використати вітчизняний інформаційний простір в якості засобу для певних політичних впливів на українське суспільство, використання інформаційної інфраструктури нашої держави у власних, на жаль, далеко не завжди дружніх намірах. Робиться це, як правило під виглядом турботи наших про етнічних співвітчизників – громадян України. Перш за все мова йде про такі країни як Росія, Польща, Туреччина, Угорщина та Румунія. На нашу думку, цілком нормальний процес культурних взаємозв'язків наших громадян з історичною батьківщиною в Україні часом набуває характеру нав'язування їм певних

постулатів ідеологічного характеру, що часом балансують на межі налагодження дружніх стосунків та не вписуються в парадигму добросусідських відносин. Ми вважаємо, що за умови становлення національної інформаційної інфраструктури української держави як пріоритетне спрямування її діяльності слід визначити проблеми регіонального співробітництва на паритетних засадах з нашими сусідами, адже в більшості з них українські етнічні анклавні складають доволі значні соціальні прошарки. Особливо це стосується Росії, де проживає до 12 мільйонів етнічних українців (приблизно стільки ж росіян в Україні). Очевидним фактом є те, що Росія (уже вкотре в своїй історії) з часом повернеться в клуб супердержав, але вже сьогодні помітним є активне проникнення масмедійних компаній північно-східної сусідки в інформаційний простір України. Погоджуючись з тим, що вітчизняний інформаційний продукт нині не завжди може конкурувати з російським, ми не схильні вважати однак, що це є підставою для будь-якої форми передачі у володіння важливих сегментів інформаційної інфраструктури України іноземним холдингам. Саме тут, необхідна тверда політична воля для законодавчої регуляції як форм власності, так і більш чіткого визначення приналежності інформаційних структур України, як фактору, що забезпечує національну безпеку держави.

- Однією з найбільших проблем, що зумовлюють повільне становлення інформаційної інфраструктури України, є відсутність механізмів належного громадського контролю за її функціонуванням з боку суспільства. Вище нами вже було зазначено, що скориставшись нерозвиненістю громадянського суспільства в нашій державі та його необхідної складової – сильних політичних партій, функції розпорядника інформаційним простором в Україні перебрала на себе вітчизняна бюрократія, яка не здатна визначати стратегічні напрямки її розвитку. У свою чергу сьогодні українські бізнес-структури здебільшого виявились не готовими до ведення самостійної діяльності у сфері вітчизняного інформаційного простору, а відповідно - у ресурсному його забезпеченні. Через ці принципи вітчизняні інформаційні структури не мають нині чітко визначеної стратегії розвитку та все більше використовуються окремими політичними угрупованнями як інструментарій для з'ясування політичних стосунків. А сучасна інформаційна інфраструктура України через свою слабкість ще



не здатна функціонувати самостійно, без відповідної підтримки її діяльності. Таким чином на задній план відсувається завдання формування національної інформаційної системи, замість цього окремі її сегменти починають використовуватись в основному як механізм ідеологічного впливу на широкий загал. Однак такі підходи, якщо вони набирають домінуючого характеру, поступово переходять у зону "відчуження" стосовно масової свідомості, що містить у собі загрозу протиставлення суспільства та інформаційних інституцій, що функціонують в ньому. Нині українська спільнота близько підійшла до цієї межі, а тому потрібні значні зусилля для нормалізації ситуації. Але складність проблеми полягає в тому, що тепер час у нашій державі формально існують практично всі інституції, які мали забезпечити належний контроль за становленням національної інформаційної інфраструктури, однак діяльність їх вкрай малоефективна. Одна з головних причин цього - виняткова бюрократизованість вказаних структур та політичне небажання вирішити кардинальні проблеми функціонування вітчизняної інфраструктури і передусім з визначенням пріоритетних завдань що стоять перед українським суспільством у плані розподілу вітчизняної інфраструктури на громадські, державні, корпоративні та приватні. Ще одна проблема, яка потребує негайного вирішення - створення системи ефективного громадського контролю над функціонуванням національної інформаційної інфраструктури. Необхідною умовою її є залучення у вказану структуру авторитетних та відомих в Україні громадських діячів, науковців, представників релігійних організацій, культурних товариств тощо, які б силою свого авторитету, перш за все морального, мали можливість подолати бюрократичний опір та переконати суспільство в необхідності вироблення національної доктрини інформаційної інфраструктури як важливого чинника становлення української політичної нації.

#### Висновки

Подальша трансформація українського суспільства у бік демократизації неминуче поставить перед ним проблему визначення державних пріоритетів у царині національної інформаційної інфраструктури. Причому така постановка питання потребує, на наш погляд, уточнення, адже для значної частини громадян, сформованих у межах радянської спільноти, такий підхід асоціюється з тотальною

інформаційною закритістю недавнього минулого, коли окремих громадян миг бути носієм лише тієї інформації, яку вважали за потрібне довірити йому владні інституції. Однак розбудова власної державності на засадах демократичного суспільства однозначно дає нам підстави стверджувати, що в сучасних умовах такі підходи не лише малоефективні, а безсумнівно шкідливі. Адже однією з передумов його становлення виступає максимальна доступність громадян до більшості сегментів інформаційної системи суспільства, що є запорукою його стабільності та відповідальності політичних лідерів перед народом. Лише таким чином суспільство починає усвідомлювати себе суб'єктом державотворення, а кожний громадянин - міру відповідальності за свою державу. У свою чергу, регламентацію тих аспектів функціонування державних інституцій що складають державну таємницю, необхідно здійснювати лише під громадським контролем у межах законодавчих норм. Однак, попри всі декларації про відкритість українського суспільства в галузі інформації, можна констатувати, що нині значна частина вітчизняного інформаційного простору, особливо у сфері діяльності управлінських структур, залишається настільки закритою, що може зрівнятись хіба що з радянськими часами. Механізми прийняття політичних рішень, стратегічні питання економічного розвитку, якість роботи державницьких інституцій, прийняття підзаконних актів та нормативних документів окремими відомствами, міжнародні торгові угоди, військово-технічне співробітництво - ось далеко не повний перелік питань, що залишаються невідомими широкій громадськості і стають предметом суспільного обговорення, як правило, в результаті намагань ворогуючих політичних спрямувань продемонструвати некомпетентність протилежної сторони. Але такі підходи, до того ж підсилені прагненнями відшукати арбітрів за межами України, часто призводять до тотального недотримання інтересів держави, коли тимчасовий вигравш одного з антагоністів обертається, як правило, програшем для всього суспільства. При цьому з дивовижною послідовністю ігнорується той факт, що історія України демонструє нам сотні, тисячі прикладів, коли ворожнечею між окремими політичними силами в нашій державі ефективно користались ближчі і дальші сусіди. Більше того, на сьогодні саме державні інституції (з інформаційними структурами включно), по класичній

тоталітарній схемі часто перетворюються на інструментарій боротьби між окремими політичними потугами, що дезорганізує їх діяльність та робить заручниками неадекватних політичних рішень. Але насамкінець за таких умов страждає все українське суспільство, включаючи і тих недалекоглядних політиків, які мали б нести за це відповідальність. Можна погодитись, що такі явища мають тимчасовий характер і спричинені перш за все хворобами зростання, адже сьогодні в українському суспільстві все більше помітні тенденції сприйняття власних державних інституцій як інструментарію розбудови громадянського суспільства, і тому реалізація нагальної потреби розбудови національного інформаційного простору є запорукою подальшого поступу нашої держави.

#### Список літератури

1. *Аренд Х.* Між минулим і майбутнім / Пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2002. – 312 с.
2. *Варивода Я.* Масова свідомість як об'єкт національної безпеки // *Людина і політика.* – 2001. – № 2 (14). – С.88-96.
3. *Васютинський В.О.* Масова політична свідомість і влада: рух уперед чи рух по колу // *Українські варіанти.* – 1999. – № 3-4 (9-10). – С. 77-81.
4. *Дем'яненко В.* Ментальні характеристики політичної свідомості українців // *Людина і політика.* – 2001. – С. 94-99.
5. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляція сознанием. – К.: Оріяни, 2000. – 445 с.
6. *Кольев А.* Политические мифологии: реализация политического опыта: Монография. – М.: Русское слово, 2003. – 327 с.
7. *Мелюхин И.С.* Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 261 с.
8. *Попок А., Шкретієнко Н.* Розвиток політичної свідомості українців в історичному контексті тоталітарної спадщини // *Людина і політика.* – 2002. – № 1 – С. 115-120.
9. *Ручка А.О., Костенко Н.В., Скокова Л.Г.* Мас-медіа і культура в контексті соціальних перетворень // *Українське суспільство на порозі третього тисячоліття.* Колективна монографія / Під ред. М.О.Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1999. – С. 541-589.
10. *Суська О.О.* Інформаційне поле особистості. Формування інформаційного вибору в умовах сучасного соціокультурного середовища: Монографія. – К.: ДАКККіМ, 2003. – 188 с.

О.П. Полисаев, В.Е. Шедяков

#### СТАНОВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ КАК ЭЛЕМЕНТА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье рассмотрена проблема формирования национальной информационной инфраструктуры в условиях становления украинской государственности. Проанализированы закономерные тенденции указанного процесса в плане современных угроз национальной безопасности государству и возможные пути их минимизации. Рассмотрены особенности функционирования информационной системы Украины в условиях глобализации и формирования гражданского общества как основы становления украинской политической нации.

O. Polisaev, V. Shedjakov

#### THE FORMATION OF THE INFORMATION INFRASTRUCTURE OF IN UKRAINE AS ONE OF THE COMPONENTS OF NATIONAL SECURITY

The paper deals with the problem of National infrastructure under the condition of Ukrainian state development. The stable trends of the mentioned process when there exists the threat to the national security of the country, and possible ways of its minimization have been analysed. Specific functioning of the Information system of Ukraine under globalization and social in Ukraine system of citizenship formation has been shown.